

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ПЕТРОВ СЕРГІЙ ЄВГЕНІЙОВИЧ

УДК 343.985.7

**РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ АВТОТРАНСПОРТНИМИ
ЗАСОБАМИ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Київ – 2010

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Київському національному університеті внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор

Кузьмічов Володимир Сергійович,

Київський національний університет внутрішніх справ,

професор кафедри криміналістики

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Бахін Володимир Петрович,

Національний університет державної податкової служби України,

професор кафедри кримінального права, кримінального процесу і криміналістики

кандидат юридичних наук, доцент

Красюк Іван Прокопович,

начальник Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

Захист відбудеться 20.05.2010 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.05 у Київському національному університеті внутрішніх справ за адресою: ДП-680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського національного університету внутрішніх справ за адресою: ДП-680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий "10" квітня 2010 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Л. Д. Удалова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Незаконне заволодіння автотранспортними засобами як різновид кримінального бізнесу завдяки своїй прибутковості майже не поступається незаконному обігу наркотиків і торгівлі зброєю. Значна частина цих злочинів вчиняється під прикриттям організованих злочинних угруповань, що мають чітку ієрархічну структуру з розподілом ролей, транскордонні зв'язки, високий рівень спеціалізації та матеріально-технічного оснащення. Злочинні групи контролюють ринки, на яких продається викрадений автотранспорт. Діють підпільні майстерні, що здійснюють підготовку цих автомобілів до повторної реалізації. Налагоджена індустрія легалізації автомобілів, здобутих злочинним шляхом (зміна ідентифікаційних номерів, зовнішнього вигляду, підроблення реєстраційних документів тощо).

У середньому за рік в Україні реєструють 7,3 тис. незаконних заволодінь автотранспортом, з яких – 5,6 тис. (76,7 %) – заволодіння легковими автомобілями. Упродовж 2009 р. прослідковується загальне зменшення кількості зареєстрованих злочинів (загалом по країні – на 10 %). Утім, криміногенна обстановка загострюється в умовах мегаполісів (Київ, Харків, Донецьк, Дніпропетровськ, Одеса, Львів), у яких об'єктивно сконцентровано значну кількість автомобілів, у тому числі іноземних, і попит на них залишається високим. У цих регіонах протягом 2009 р. зареєстровано 46 % з усієї кількості незаконних заволодінь автотранспортом, а їх розкриваність є нижчою порівняно із середньою по країні (загальний рівень розкриття 2008 р. становив 68,3 %, 2009 р. – 69,4 %), що свідчить про недостатню ефективність організації оперативно-розшукової, слідчої роботи, а також профілактичних заходів. За даними Департаменту карного розшуку МВС України, кожний третій викрадений автомобіль – іноземного виробництва вартістю понад 20 тис. дол. США. Кожна сьома викрадена іномарка належить до категорії престижних автомобілів бізнес-класу.

Як свідчить практика, розслідування незаконних заволодінь автотранспортними засобами ускладнюється тим, що ці злочини, як правило, добре приховуються, вчиняються за чітко розробленим планом, з детальним розподілом ролей співучасників. Члени злочинних угруповань встановлюють корупційні зв'язки з представниками державних органів і службовими особами різного рівня. Під час порушення кримінальної справи та на стадії досудового розслідування слідчі допускають цілу низку серйозних організаційних і тактичних помилок, пов'язаних з оперативно-тактичною оцінкою ситуації, аналізом змісту

криміналістичної характеристики злочинів, організацією й тактикою проведення окремих слідчих дій тощо.

Теоретичним підґрунтям дисертаційного дослідження стали роботи вітчизняних і зарубіжних вчених у галузі криміналістики та кримінального процесу, зокрема В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, Р. С. Белкіна, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, Ю. М. Грошевого, О. Ф. Долженкова, В. А. Журавля, А. В. Іщенка, Н. С. Карпова, Н. І. Клименко, О. Н. Колесніченка, В. О. Коновалової, В. С. Кузьмічова, В. В. Лисенка, В. К. Лісіченка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, В. Т. Маляренка, Г. А. Матусовського, В. Т. Нора, Ю. Ю. Орлова, М. А. Погорецького, М. В. Салтевського, М. Я. Сегая, С. М. Стахівського, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, В. Ю. Шепітька, М. Є. Шумила, М. П. Яблокова та ін.

Окремі аспекти боротьби з угонами та іншими формами незаконного заволодіння автотранспортними засобами в контексті їх кримінально-правової кваліфікації, криміналістичної характеристики та профілактики досліджували А. В. Арендаренко, М. Т. Задояний, А. С. Казакевич, Л. М. Киселевська, Ф. Х. Кульмашев, В. А. Лихолая та інші науковці. Утім, ці дослідження, певною мірою, втратили свою актуальність і практичну значимість. Праці вітчизняних вчених (М. В. Андреев, О. М. Брисковська, Ю. Ф. Іванов, В. Д. Корма, М. О. Свірін) присвячені окремим кримінологічним або оперативно-розшуковим аспектам проблеми. Зазначені вище обставини, на думку автора, свідчать про актуальність обраної теми дисертації, її науково-теоретичну та практичну значимість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження пов'язаний, зокрема, зі Стратегією національної безпеки України, затвердженою Указом Президента України від 12 лютого 2007 р. № 105/2007, Комплексною програмою профілактики злочинності на 2007–2009 рр., затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2006 р. № 1767.

Дисертацію виконано відповідно до Пріоритетних напрямів наукових і дисертаційних досліджень, які потребують першочергового розроблення і впровадження у практичну діяльність органів внутрішніх справ, на період 2004 – 2009 рр. (затверджено наказом МВС України від 5 липня 2004 р. № 755), планів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Київського національного університету внутрішніх справ на 2006–2009 рр. Тему дисертації зареєстровано Координаційним бюро з проблем криміналістики Академії правових наук України (реєстр. № 622, 2005 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є розроблення науково обґрунтованих засад розслідування незаконного заволодіння автотранспортними засобами.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі завдання:

– систематизувати наукові дослідження та провести ретроспективний аналіз наукових розробок, що стосуються комплексу проблем протидії незаконному заволодінню автотранспортними засобами;

– визначити поняття і провести класифікацію незаконних заволодінь автотранспортними засобами за кримінально-правовими та криміналістичними ознаками;

– розкрити зміст основних елементів криміналістичної характеристики незаконного заволодіння автотранспортними засобами (способу вчинення злочину, слідової картини, предмета злочинного посягання та особи злочинця);

– визначити особливості порушення кримінальної справи та початкового етапу розслідування незаконного заволодіння автотранспортними засобами;

– на основі аналізу типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування незаконного заволодіння автотранспортними засобами запропонувати комплекси слідчих дій та оперативно-розшукових заходів щодо їх розв’язання;

– виявити особливості організації і тактики проведення слідчих дій на наступному етапі розслідування незаконного заволодіння автотранспортними засобами;

– розкрити особливості використання спеціальних знань під час розслідування незаконного заволодіння автотранспортними засобами.

Об’єкт дослідження – правовідносини, що виникають під час розслідування незаконного заволодіння автотранспортними засобами підрозділами МВС України.

Предмет дослідження – розслідування незаконного заволодіння автотранспортними засобами.

Методи дослідження. Під час дослідження застосовано такі методи: *діалектичний* – при дослідженні основних елементів криміналістичної характеристики злочинів та криміналістичних засад їх розслідування, вплинув на формулювання висновків та пропозицій за темою дисертації; *порівняльно-правовий* – при дослідженні законодавства про кримінальну відповідальність і практики його застосування в Україні та інших країнах (підрозділи 1.1., 1.2); *історико-правовий* – при розкритті еволюції поглядів учених на окремі проблеми, що стосуються предмета дослідження (підрозділ 1.1); *догматичний* – при тлумаченні юридичних категорій, за його допомогою поглиблено та уточнено понятійний апарат (розділ 1); *системний* – при побудові класифікації злочинів, визначенні змісту та взаємозв’язків елементів криміналістичної характеристики й основних етапів роботи з доказовою інформацією (розділ 1, підрозділ 2.1); *статистичний* – при ілюстрації теоретичних висновків даними вивчення державної та відомчої статистичної звітності (підрозділи 1.1, 2.1); *соціологічні (методи спостереження, інтерв’ювання та анкетування використано по всій дисертації).*

Емпіричну базу дослідження становлять: систематизовані матеріали офіційної статистичної звітності МВС України; узагальнені результати вивчення за розробленими анкетами 170 кримінальних справ про незаконне заволодіння автотранспортними засобами, що перебували у провадженні слідчих органів внутрішніх справ протягом 2005–2009 рр.; узагальнені дані опитувань слідчих, працівників підрозділів карного розшуку та експертів-криміналістів (310 респондентів з міста Києва, Дніпропетровської, Запорізької, Львівської, Одеської, Харківської областей); використано адміністративну, судову та експертну практику, аналітичні звіти й довідки, а також інші матеріали, зібрані в підрозділах МВС України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є монографічним дослідженням комплексу проблем розслідування незаконного заволодіння автотранспортними засобами на основі сучасних досягнень криміналістики, а також узагальнення передового досвіду вітчизняних правоохоронних органів. Автором сформульовано нові наукові положення та висновки, що мають важливе теоретичне та практичне значення, зокрема:

уперше:

– проведено систематизацію та ретроспективний аналіз наукових розробок вчених, що стосуються кримінально-правових, кримінологічних, криміналістичних та оперативно-розшукових засад протидії незаконному заволодінню автотранспортом;

– визначено родові поняття незаконного заволодіння автотранспортними засобами та обґрунтовано класифікацію злочинів за кримінально-правовими та криміналістичними ознаками, що є методологічною основою для формування конкретних програм розслідування;

– розкрито зміст окремих елементів криміналістичної характеристики незаконного заволодіння автотранспортними засобами, зокрема, способу вчинення злочину, слідової картини, предмета злочинного посягання та особи злочинця, виявлено їх взаємозв'язки та значення для розслідування;

– обґрунтовано новий підхід до визначення способу незаконного заволодіння автотранспортними засобами, що охоплює різні злочинні технології, зокрема легалізацію викраденого автотранспорту, інсценування події злочину, підроблення та використання підроблених документів тощо;

– систематизовано типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування незаконного заволодіння автотранспортними засобами та запропоновано відповідні комплекси слідчо-оперативних заходів щодо їх вирішення;

– з урахуванням даних про спосіб незаконного заволодіння автотранспортними

засобами та вихідних слідчих ситуацій, розглянуто особливості розкриття злочинів та проведення початкових слідчих дій;

- розроблено рекомендації щодо організації і тактики проведення слідчих дій на наступному етапі розслідування незаконного заволодіння автотранспортними засобами, зокрема обшуків, допитів свідків і підозрюваних (обвинувачених), пред'явлення для впізнання, відтворення обстановки й обставин події;

- визначено особливості використання спеціальних знань при виявленні й дослідженні підроблених документів на автотранспортні засоби, запропоновано вихідні засади методики комплексного експертного дослідження транспортних засобів, використання автоматизованих інформаційних систем і банків даних;

удосконалено:

- кримінально-правову характеристику незаконного заволодіння автотранспортними засобами, підходи до юридичної оцінки та кваліфікації злочинів;

- характеристику способів легалізації незаконно здобутих автотранспортних засобів та доходів, одержаних злочинним шляхом;

- рекомендації щодо організації розшуку викраденого автотранспортного засобу за “гарячими слідами”;

- порядок роботи слідчого з документами у справах про незаконне заволодіння автотранспортними засобами;

дістали подальшого розвитку:

- засади криміналістичної класифікації злочинів та вивчення основних елементів криміналістичної характеристики злочинів;

- підходи до визначення сутності й завдань розкриття злочинів;

- положення, що визначають порядок оцінки матеріалів попередньої перевірки інформації про злочини, порушення кримінальної справи, взаємодії слідчого та органу дізнання, проведення слідчих дій, використання спеціальних знань.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що дослідження ґрунтується на результатах поглибленого вивчення правоохоронної практики, а його матеріали впроваджено як рекомендації у практичну діяльність підрозділів ДНДЕКЦ МВС України, ДКР МВС України та ДАІ ГУ МВС України в м. Києві (листи від 21 травня 2009 р. № 19/1-3310, від 28 квітня 2009 р., від 25 грудня 2009 р.), а також у навчальний процес Київського національного університету внутрішніх справ (акт впровадження від 19 жовтня 2009 р.). Окремі положення дисертації можуть бути використані для законодавчого, організаційного, методичного та інформаційного забезпечення діяльності правоохоронних органів, судів і недержавних організацій, зацікавлених у протидії незаконному заволодінню

автотранспортом.

Особистий внесок здобувача. Дисертацію виконано самостійно. Усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень автора.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження обговорено на засіданнях кафедри криміналістики Київського національного університету внутрішніх справ, оприлюднено на п'яти міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: “Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності” (Київ, 2005 і 2007 рр.); “Питання реформування кримінального судочинства” (Донецьк, 2005 р.); “Адміністративне право і процес: шляхи вдосконалення законодавства і практики” (Київ, 2006 р.); “Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих вчених” (Київ, 2007 р.), а також під час роботи профільних науково-практичних семінарів і круглих столів, що відбулись на базі Київського національного університету внутрішніх справ протягом 2007–2009 рр.

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки відображено в шести наукових публікаціях, серед яких – п'ять статей опубліковано у виданнях, включених ВАК України до переліку фахових з юридичних наук, одна стаття – у збірнику тез конференції.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що включають сім підрозділів, висновків, двох додатків на 24 сторінках, списку використаних джерел (297 найменувань). Повний обсяг дисертації становить 242 сторінки, з них загальний обсяг тексту – 183 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми дисертації; визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; охарактеризовано мету, головні завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; наведено дані про їх апробацію та впровадження, а також щодо публікацій, структури й обсягу роботи.

Розділ 1 “Поняття та криміналістична характеристика незаконного заволодіння автотранспортними засобами” складається із двох підрозділів і присвячений аналізу наукових розробок та сучасного стану досліджень щодо визначення поняття, класифікації незаконних заволодінь автотранспортними засобами, а також змісту елементів їх криміналістичної характеристики.

У *підрозділі 1.1. “Незаконне заволодіння автотранспортними засобами: стан наукових розробок, поняття та криміналістична класифікація злочинів”* на основі комплексного опрацювання наукової літератури, стану законодавства та результатів

вивчення правоохоронної практики проведено порівняльний аналіз підходів до розуміння поняття та класифікації незаконних заволодінь автотранспортними засобами.

На підставі вивчення розробок вчених, що стосуються питань криміналістичної характеристики незаконного заволодіння автотранспортом (В. П. Бахін, П. Д. Біленчук, В. Д. Корма); розшуку викрадених автомобілів (С. В. Сезонов, В. Ф. Финогенов, В. В. Щербань); огляду місця події (М. М. Біркін, В. С. Козлов, В. М. Тертишнік); призначення та проведення судових експертиз (А. І. Граціанов, І. П. Красюк, Г. В. Прохоров-Лукін.); проведення оперативно-розшукових заходів (О. М. Брисковська, Є. Б. Лебединський) автор дійшов висновку, що більшість досліджень, проведених за часів існування СРСР, на території Російської Федерації чи інших країн пострадянського простору, не враховують нинішню криміногенну ситуацію в Україні та специфіку діяльності вітчизняних правоохоронних органів. Тому проблеми розслідування цих злочинів є важливими як для криміналістичної науки, так і правоохоронної практики. Це підтверджують дані опитувань. Респонденти відчують дефіцит відомостей про основні способи вчинення злочинів із властивими їм ознаками (75,4 %); про джерела отримання доказової інформації (56,1 %); про типові слідчі ситуації (42,5 %); про особливості використання спеціальних знань (40,0 %) тощо.

Розгорнута кримінально-правова класифікація важлива для врахування в комплексі ознак усіх елементів криміналістичної характеристики злочинів. У технології незаконного заволодіння автотранспортним засобом можна визначити три пов'язані між собою елементи: злочини, що охоплюють усі способи заволодіння автотранспортним засобом (ст. 289 КК України); дії, що є способом або необхідною умовою вчинення незаконного заволодіння автотранспортним засобом (ст. 194, 290, 357, 358, КК України); дії, спрямовані на приховування слідів виникнення кримінальних доходів, осіб, які їх одержали, створення уяви про законне походження цих доходів (ст. 198, 209 КК України).

У підрозділі 1.2. "Характеристика способу вчинення злочину, слідової картини, предмета злочинного посягання та особи злочинця" на основі вивчення кримінальних справ та результатів опитувань розглянуто елементи криміналістичної характеристики незаконного заволодіння автотранспортними засобами.

Характерним способом незаконного заволодіння автотранспортом є таємне викрадення (91,1 % вивчених справ), що вчиняє злочинна група (74,1 %) на відкритій місцевості (65,1 %). На етапі підготовки до злочину викрадачі здійснюють розвідувально-пошукову діяльність, підбирають необхідний за характеристиками автомобіль та збирають дані про потенційного потерпілого (вивчають його розпорядок дня, маршрути пересування, матеріальне становище, зв'язки тощо). Для цього здійснюють спостереження, опитування,

прослуховування переговорів, обстеження автостоянок, місць зберігання автотранспорту, під'їзних шляхів та ін.

Типовими прийомами проникнення до автотранспортного засобу є такі: підбор ключів або використання відмичок – 44,7 % випадків; вільний доступ – 26,3 %; віджимання скла, важеля вхідних дверей – 15,2 %; віджимання дверей домкратом – 7,1%; видалення скла або кватирки – 6,7 % тощо. За потреби злочинці підшукують пристрої для зламування замків, електронні прилади для сканування та подальшого відключення сигналізації, що встановлена на автотранспортних засобах, інші спеціальні технічні засоби (відмички, дублікати ключів, зварювальні апарати та ін.

Для зберігання викрадених автомобілів злочинці використовують переважно території на недалекій відстані від місця заволодіння. Так, у 86,2 % випадків “відстійник” був у тому самому районі, у якому було вчинено крадіжку, у 13,8 % випадків – автотранспортний засіб переганяли до сусіднього району (області).

Автотранспортні засоби викрадають, зазвичай, з метою подальшої легалізації шляхом продажу (73,3 % справ); розукомплектування та продажу окремих вузлів й агрегатів (21,3 %) або для вчинення іншого злочину (2,8 %). Основними способами легалізації викрадених автотранспортних засобів є такі: переварювання з пошкодженого автомобіля частини остови кузова з ідентифікаційним номером, на інший викрадений, або не розмитнений автомобіль аналогічної марки, а також зміна складових частин; використання “автомобілів-двійників”; незаконна реєстрація за рішенням правозастосовних органів та суду; оформлення фіктивної генеральної довіреності; збирання автомобіля по запасних частинах.

Автомобільний транспортний засіб (автотранспортний засіб) як предмет злочинного посягання – це колісний транспортний засіб (автобус, вантажний, легковий автомобіль, причіп, напівпричіп), що використовується для перевезення пасажирів, вантажів або виконання спеціальних робочих функцій. У 88,8 % вивчених нами справ предметом злочинного посягання були легкові автомобілі, передусім престижних марок (“Мерседес-Бенц”, “Лексус”, “Ауді”, “БМВ” тощо) з терміном експлуатації до п’яти років. Більшість викрадених легковиків вивозять за межі держави.

На підставі вивчення статистичної інформації та матеріалів кримінальних справ отримано узагальнені дані про злочинців, які брали участь у незаконному заволодінні автотранспортом. Переважну більшість злочинів вчинюють чоловіки (92,5 %) віком від 18 до 24 років (47,3 %). Діти віком 14–17 років вчиняють злочини, зазвичай, з хуліганських

спонукань, як правило, у складі злочинної групи (89 %). Особи у стані сп'яніння вчиняють 32,9 % злочинів; особи, які раніше вчиняли аналогічні злочини – 27,2 %.

Розділ 2 “Початковий етап розслідування незаконного заволодіння автотранспортними засобами” складається з трьох підрозділів, у яких розглянуто особливості розкриття злочинів та порушення кримінальної справи, типові слідчі ситуації та специфіка проведення окремих слідчих дій на початковому етапі розслідування.

У підрозділі 2.1. *“Розкриття незаконного заволодіння автотранспортними засобами та особливості порушення кримінальної справи”* на основі комплексного опрацювання наукової літератури, стану законодавства та результатів вивчення практики протидії незаконному заволодінню автотранспортними засобами оцінено підходи до розуміння сутності та завдань розкриття злочинів.

Підкреслюється, що в більшості випадків (69,4 %) кримінальні справи порушують на підставі заяв потерпілих за фактом вчинення злочину. Розслідування відбувається в умовах неочевидності та ускладнюється через, по-перше, відсутність інформації про особу злочинця та місцезнаходження викраденого автомобіля; по-друге, одночасну перевірку кількох слідчих версій шляхом проведення значного обсягу оперативно-розшукових і слідчих заходів. Умовою ефективності їх проведення у цих випадках є невідкладність, узгодженість і наступальність (створення слідчо-оперативних груп, взаємодія слідчого з органами дізнання, використання криміналістичних та оперативних обліків, залучення фахівців різного профілю тощо).

Система першочергових заходів щодо розкриття незаконного заволодіння автотранспортними засобами включає в себе: забезпечення отримання первинної інформації про злочин й осіб, які до нього причетні, для визначення напрямів оперативного пошуку злочинців; переслідування і затримання злочинців за “гарячими слідами” (організація загороджувальних заходів, уведення плану “Буря” тощо); перевірку осіб, які перебувають на обліках в органах внутрішніх справ, а також осіб, стосовно яких є дані про можливу їх причетність до злочину; проведення заходів розвідувального характеру в місцях імовірної появи злочинців (орендовані гаражі; нотаріальні контори; автомайстерні; авторинки; пункти приймання металобрухту тощо); орієнтування особового складу на прикмети та обставини, що мають значення для розшуку злочинців; широке використання можливостей інформаційно-пошукових систем та засобів масової інформації.

У підрозділі 2.2. *“Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування незаконного заволодіння автотранспортними засобами та дії слідчого щодо їх розв’язання”* розглянуто специфіку формування, зміст та різновиди типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування незаконних заволодінь автотранспортними засобами.

Автором запропоновано кілька класифікаційних груп слідчих ситуацій. Залежно від обсягу інформації про особу, яка вчинила злочин, на цьому етапі виділено такі слідчі ситуації: 1) особу злочинця не встановлено, існують лише окремі сліди матеріального чи інтелектуального відображення; 2) особу злочинця встановлено, утім, її місцезнаходження невідомо; 3) злочинця затримано при підготовці або вчиненні злочину чи після реалізації злочинного наміру; 4) на момент порушення кримінальної справи встановлено особу, яка вчинила злочин, і вона не переховується.

Проведене нами вивчення кримінальних справ показало, що найбільш характерними для незаконного заволодіння автотранспортним засобом шляхом його викрадення є такі слідчі ситуації: транспортний засіб виявлено та встановлено особу підозрюваного (20,0 %); транспортний засіб виявлено, однак особу підозрюваного не встановлено (14,7 %); транспортний засіб не виявлено, однак особу підозрюваного встановлено (15,9 %); транспортний засіб не виявлено та особу підозрюваного не встановлено (49,4 %).

Найбільш поширеною та складною для вирішення є остання ситуація, через те, що в ній мінімум вихідних відомостей для визначення напрямку розслідування. Найбільш важливо в цій ситуації своєчасно та оперативно повести комплекс початкових слідчих дій та узгодити роботу всіх служб органів внутрішніх справ за двома напрямами: встановлення місцезнаходження транспортного засобу й виявлення осіб, які вчинили злочин.

У дисертації також запропоновано алгоритми слідчих дій та оперативно-розшукових заходів щодо розв'язання тактичних завдань у ситуаціях, пов'язаних з виявленням викраденого автомобіля в особи, яка його добросовісно придбала; затриманням підозрюваного під час збуту речей з викраденого автомобіля; встановленням факту експлуатації викраденого автомобіля зі зміненими номерами чи іншими реєстраційними даними; виявленням ознак інсценування незаконного заволодіння застрахованим автотранспортним засобом та ін.

У підрозділі 2.3. "Проведення окремих слідчих дій на початковому етапі розслідування незаконного заволодіння автотранспортними засобами" розглянуто особливості збирання доказової інформації шляхом проведення огляду місця події, а також допиту свідків і підозрюваних (обвинувачених).

Огляд місця події у справах цієї категорії має свої особливості, що визначаються пошуковими завданнями слідчої дії. Серед видів огляду можна виокремити: огляд місця незаконного заволодіння автомобілем (стоянка, гараж, відкрита місцевість) – проводився у 58,8 % справ; огляд знайденого автомобіля чи його частин – 17,6 % справ; огляд предметів та документів, залишених на місці події – 24,7 %. Автором запропоновано конкретні рекомендації щодо організації огляду місця події з використанням науково-технічних

засобів, фіксації результатів огляду, взаємодії учасників огляду, уникнення слідчих помилок та розв'язання інших проблем, що виникають при проведенні цієї слідчої дії.

У справах про незаконне заволодіння автотранспортними засобами можна виокремити чотири категорії свідків: 1) особи, які випадково стали очевидцями незаконного заволодіння автотранспортним засобом; 2) особи, які через виконання службових обов'язків стали свідками злочину; 3) особи, які стали очевидцями залишення злочинцями викраденого автотранспортного засобу; 4) особи, які стали свідками злочинів, учинених з використанням викраденого автотранспортного засобу.

Суттєву специфіку має допит потерпілого в разі перевірки версії про можливе інсценування незаконного заволодіння автомобілем з метою одержання страхового відшкодування. Ймовірний перехід статусу цього суб'єкта з потерпілого до підозрюваного пов'язаний з виявленням негативних обставин, які вказують на ознаки шахрайства. Допит у цих випадках доцільно проводити у приміщенні органу внутрішніх справ, для участі в допиті слід залучити представників страхової компанії, а також заздалегідь приготувати наявні у справі речові докази та документи для пред'явлення допитуваному.

Закономірності допиту підозрюваних (обвинувачуваних) у справах про незаконне заволодіння автотранспортними засобами залежать від ситуації, що склалась під час проведення цієї слідчої дії: допитаний цілком визнає свою вину та дає правдиві показання з приводу своєї участі у вчиненні злочину (14,1 %); допитуваний не заперечує своєї участі у вчиненні злочину, проте наполягає, що діяв під примусом або не усвідомлював протиправного характеру своїх дій (22,3 %); допитуваний перекладає вину на інших співучасників (20,0 %); допитуваний не визнає своєї участі у вчиненні злочину (32,9 %). В останньому випадку допитувані, як правило, розраховують на відсутність матеріальних слідів їх участі у злочині. Специфіка другої і третьої ситуацій, що характеризуються частковим визнанням допитуваними своєї вини, полягає в тому, що їй не властиві риси жорсткого конфлікту. Найчастіше підозрюваний дає достовірні показання в тій частині інкримінованих дій, яка, на його думку, відома слідчому. Нерідко позиція допитуваного залежить від розподілу функцій у злочинній групі.

Розділ 3 “Наступний етап розслідування незаконного заволодіння автотранспортними засобами” складається з двох підрозділів, у яких розглянуто особливості проведення слідчих дій наступного етапу розслідування, порядок та умови використання спеціальних знань.

У підрозділі 3.1. “Проведення слідчих дій на наступному етапі розслідування незаконного заволодіння автотранспортними засобами” розглянуто особливості проведення обшуків; допитів свідків й обвинувачених; очної ставки; пред'явлення для впізнання; відтворення обстановки й

обставин події; освідування.

Перед обранням організаційних і тактичних прийомів проведення обшуку слідчому потрібно вирішити низку завдань, а саме: визначити об'єкти, на яких слід проводити обшук (об'єкти обшуку); предмети та документи, які потрібно шукати (предмети пошуку); послідовність і конкретні терміни проведення кожної слідчої дії. Відповідні завдання вирішуються на підставі аналізу матеріалів кримінальної справи. Особливе значення мають організаційні й тактичні особливості проведення обшуку в житлі підозрюваного (обвинуваченого). Предметами пошуку найчастіше є такі: 1) викрадене (автотранспортний засіб або окремі його частини, речі і документи потерпілого); 2) записи і переписка, у яких можуть бути зазначені прізвища співучасників і зазначене можливе їх місцезнаходження; знаряддя та засоби, що використовувалися при вчиненні викрадень; 3) одяг і взуття, які могли бути на злочинцеві під час вчинення злочину; 4) засоби маскуванню викраденого автотранспорту (розпилювачі фарби, фальшиві номерні знаки тощо).

Важливим чинником, що впливає на ефективність допиту свідків на наступному етапі розслідування (або в судовому засіданні), є відмова (повна або часткова) від початкових показань. До обставин, що впливають на об'єктивність показань свідків на початку слідства, можуть бути віднесені: вплив з боку підозрюваних (обвинувачених) або їх представників; нерозуміння функції свідка самим допитуваним (наприклад, “що скажуть на роботі”, “викликали – отже, причетний”); марність, на думку допитуваного, дачі правдивих показань; страх відповідальності за зміну раніше наданих неправдивих пояснень.

За даними дослідження, відтворення обстановки й обставин події у 9,4 % випадків проводилося з метою перевірки версії про інсценування незаконного заволодіння автотранспортним засобом. При підготовці до цієї слідчої дії особливо увагу слід приділити аналізу інформації, отриманої при допиті заявника та проведенні огляду місця події. Головними завданнями, що вирішують під час відтворення обстановки й обставин події у справах цієї категорії, є такі: можливість незаконного заволодіння транспортним засобом у певних умовах зберігання (охоронна сигналізація, гараж) та в певний проміжок часу; де та за яких обставин свідки могли почути й побачити факт незаконного заволодіння автотранспортним засобом; скільки часу потрібно було потерпілому, щоб повідомити про викрадення тощо.

У підрозділі 3.2. “Використання спеціальних знань при розслідуванні незаконного заволодіння автотранспортними засобами” проаналізовано наукові праці з проблем використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві (В. П. Бахін, В. Г. Гончаренко, В. К. Лісиченко, В. М. Махов, Б. В. Романюк, М. Я. Сегай, Ю. Т. Шуматов та ін.), а також результати вивчення правоохоронної практики. Автор дійшов висновку, що на

ефективність розслідування злочинів впливає повнота використання слідчим спеціальних знань, зокрема можливостей судових експертиз (40,0 % опитаних слідчих вважають цей чинник визначальним).

У справах про незаконне заволодіння автотранспортними засобами судові експертизи можна умовно об'єднати в такі групи: 1) що вирішують питання, пов'язані з визначенням характеру події, яка мала місце (пожежно-технічна, судово-хімічна, матеріалів і речовин); 2) що пояснюють механізм певної події та вирішують ідентифікаційні завдання (дактилоскопічна, експертиза слідів взуття, експертиза знарядь та інструментів, експертиза слідів транспортних засобів); 3) що вирішують питання, пов'язані з предметом злочинного зазіхання (судово-автотехнічна, товарознавча); 4) пов'язані з дослідженням документів (почеркознавча, техніко-криміналістична експертиза документів). До завдань судово-автотехнічної експертизи належить: встановлення виду та характеру ушкоджень транспортного засобу; причин і часу їх виникнення; відповідності ушкоджень обставинам, на які посилається заявник; стан агрегатів транспортного засобу, їх справності; способу демонтування агрегатів; способу зміни ідентифікаційних номерів транспортного засобу; вартості транспортного засобу. Об'єктами техніко-криміналістичного дослідження документів є документи, що стосуються реєстрації автотранспортного засобу (технічний паспорт, довіреність, рахунок-фактура, чек, накладна, договір купівлі-продажу, договір оренди, акт про технічний стан, рахунок на ремонт та ін.); документи, пов'язані з підготовкою до вчинення злочину (підроблені паспорти, перепустки тощо).

ВИСНОВКИ

У **висновках** на основі проведеного комплексного й системного дослідження проблем розслідування незаконних заволодінь автотранспортними засобами сформульовано теоретичні положення й рекомендації, що відповідають вимогам наукової новизни, мають значення для науки та правоохоронної практики, зокрема:

1. Розвиток автомобільного ринку – важливий чинник становлення сучасного суспільства. Водночас доступні умови злочинних посягань на автотранспортні засоби створюють підґрунтя для вчинення злочинів проти власності, безпеки руху та експлуатації транспорту, зокрема вчинених з корисливих мотивів. Розкриття цих злочинів ускладнюється тим, що їх, як правило, вчиняють організовані злочинні групи з чіткою ієрархією та розподілом ролей: одні з членів групи безпосередньо вчиняють незаконне заволодіння автотранспортними засобами, інші – змінюють номери кузова й агрегатів, виготовляють підроблені документи, маскують злочинні прибутки, отримані від легалізації автотранспорту, легалізують та збувають автотранспортні засоби. Значну частину прибутків

злочинні угруповання використовують для налагодження корупційних зв'язків у судових та правоохоронних органах. Отже, проблеми визначення поняття та проведення криміналістичної класифікації незаконного заволодіння автотранспортними засобами; питання криміналістичної характеристики цих злочинів, засади організації й тактики їх розслідування є важливими як для науки, так і правоохоронної практики, і тому потребують більш детального розгляду та розв'язання в рамках окремої криміналістичної методики.

2. Класифікація незаконних заволодінь автотранспортними засобами за криміналістично значущими ознаками має вирішити завдання розподілу всієї сукупності злочинних зазіхань на взаємопов'язані ланки, що були б підпорядкованими, і є основою для формування методики розслідування. В основу розподілу злочинів ми покладаємо такі критерії: залежно від способу заволодіння автотранспортним засобом – злочини, вчинені таємно; відкрито; шляхом обману та зловживання довірою; за територіальною ознакою діяльності злочинних груп – злочини, вчинені злочинною групою міждержавного рівня; міжрегіонального рівня; місцевого рівня; за кількістю заволодінь автотранспортними засобами – поодинокі та серійні злочини; за кількістю осіб, які брали участь у вчиненні незаконного заволодіння автотранспортним засобом – злочини, вчинені одноосібно; групою осіб; організованою злочинною групою; за характеристикою місця незаконного заволодіння автотранспортним засобом – злочини, вчинені на відкритій місцевості; із проникненням у приміщення чи інше сховище; за рівнем професіоналізму виконавця злочину – злочини, вчинені “професіоналом”; “аматором”; “дилетантом”. Запропонована криміналістична класифікація незаконного заволодіння автотранспортними засобами є основою для подальшої диференціації цих діянь та, відповідно, програм їх розслідування.

3. Значущими для розслідування елементами криміналістичної характеристики незаконного заволодіння автотранспортними засобами є дані про спосіб та обстановку вчинення злочину, предмет злочинного посягання, особу злочинця, сліди та ознаки злочинів. Спосіб є центральним елементом криміналістичної характеристики. Способи вчинення більшості незаконних заволодінь автотранспортними засобами є повноструктурними та складаються з прийомів: підготовки до злочину; проникнення до місць стоянки (зберігання) автотранспортного засобу (гараж, охоронювана стоянка, приватний будинок тощо); проникнення до автотранспортного засобу (подолання запірних пристроїв, охоронної сигналізації); переміщення (транспортування) викраденого автотранспортного засобу; приховання злочинів (у тому числі легалізації й реалізації автотранспортного засобу).

У структурі злочинної діяльності трапляється інсценування викрадення застрахованого автомобіля з метою подальшого одержання страхового відшкодування, що є окремою технологією шахрайства. В її основі – комплекс дій інсценувальника зі створення

(зміни) матеріальних слідів страхової події, спрямованих на маніпулювання свідомістю осіб, від яких залежить прийняття рішення про страхову виплату, а також приховування слідів злочину чи події некримінального характеру.

4. Різноманіття способів вчинення незаконних заволодінь автотранспортними засобами зумовлює їх вчинення в різних місцях. Більшість з них вчиняють у місцях постійного чи переважного перебування транспортного засобу (дворова територія за місцем проживання заявника, ділянки поблизу магазинів, торгових центрів і ринків, розважальних закладів, особисті гаражі, узбіччя міських і приміських трас). За часом доби незаконні заволодіння автотранспортними засобами найчастіше вчиняють у нічний час, тому що в цей період транспортні засоби гірше охороняються. До 74 % незаконних заволодінь вчиняють у передвихідні й передсвяткові дні. Очевидна тенденція заволодіння автомобілями престижних марок з терміном експлуатації до п'яти років. Більшість автомобілів, викрадених на території Донецької, Харківської та Луганської областей, переправляється для легалізації у Російську Федерацію. Автомобілі, викрадені на території Київської, Чернігівської областей та міста Києва – легалізують на території Біларусі, а викрадені в Одеській, Вінницькій та інших південних областях – особливості їх суб'єктів. Вік злочинців багато в чому визначає вибір способів заволодіння.

Перелік об'єктів, що зберігають інформацію про подію злочину у справах про незаконне заволодіння автотранспортним засобом, умовно складається з таких груп: документи (на право управління, володіння і користування транспортними засобами, зокрема підроблені, особисті посвідчення, документи митного оформлення, офіційні довідки тощо); предмети (автомобілі, їх частини, знаряддя та засоби для виготовлення підроблених номерів і документів, фрагменти обстановки місця події); приміщення та ділянки місцевості (гаражі, стоянки, станції автосервісу, приватні ремонтні майстерні, офісні та житлові приміщення тощо); гроші та матеріальні цінності (рухоме й нерухоме майно злочинця, готівкові та безготівкові кошти, у тому числі електронні банківські розрахунки); пам'ять людей (ідеальні сліди).

Головну роль у побудові криміналістичної характеристики незаконного заволодіння автотранспортними засобами відіграє встановлення кореляційних зв'язків: між способом вчинення злочину та особою злочинця (для визначення об'єктивних можливостей реалізації тієї чи іншої схеми вчинення злочину); між способом та обстановкою вчинення злочину (для врахування впливу на обрання конкретного способу просторово-часових чинників); між способом вчинення злочину та слідовою картиною (для виявлення ознак злочину); між способом, особливостями слідоутворення та особою злочинця (для висунення версії про причетність конкретних осіб до злочину).

5. Розшук викраденого автотранспорту являє собою систему, доцільність якої доведена практикою, і складається із сукупності таких заходів: організація затримання злочинців, які вчинили незаконне заволодіння автотранспортом, за “гарячими слідами”; встановлення осіб, які здійснюють незаконне заволодіння автотранспортом, та місць його збуту; виявлення викрадених автомобілів у разі продажу їх через торговельні організації та під час постановки їх на облік у підрозділі Державтоінспекції; виявлення викрадених автомобілів. Для перехоплення викрадених автомобілів створено контрольні пости “Рубіж”, що діють при митницях на кордоні України, які здійснюють зміну номерів вузлів й агрегатів транспортних засобів; осіб, які здійснюють на замовлення перегін транспортних засобів із-за кордону; осіб та посередників, які на авторинках збувають легалізовані автотранспортні засоби; осіб, які здійснюють прийом і здачу в металобрухт частин транспортних засобів, та джерела його надходження; осіб, раніше засуджених за злочини, пов’язані з незаконним заволодінням автотранспортним засобом, контрабандою, зміною номерів агрегатів та підробленням документів на транспортні засоби.

6. Найбільш важливим в аспекті організації розслідування на початковому етапі є розподіл слідчих ситуацій залежно від характеру встановлених даних. Складною для розв’язання є ситуація, коли викрадений автотранспортний засіб та особу злочинця не встановлено. У ній є мінімум вихідних відомостей для визначення напрямку розслідування. Тому тут найбільшого значення набувають своєчасність й оперативність проведення початкових слідчих дій і взаємодія всіх служб органів внутрішніх справ. Робота в цьому разі здійснюється за двома напрямками: виявлення транспортного засобу й виявлення осіб, які вчинили злочин.

7. Головними засобами доказування на початковому етапі розслідування незаконних заволодінь автотранспортом є такі: проведення огляду місця події; допит потерпілих, свідків та підозрюваних (обвинувачених). Огляд місця події у справах цієї категорії має свої особливості, що визначаються пошуковими завданнями та елементами обстановки вчинення злочину (відкрита місцевість, гараж, подвір’я багатоквартирного будинку, узбіччя приміської траси тощо). Закономірності допиту підозрюваних (обвинувачених) залежать від ситуації, що склалася під час проведення цієї слідчої дії. Засобами доказування на наступному етапі розслідування незаконних заволодінь автотранспортом є такі: проведення обшуку за місцем проживання підозрюваного (обвинуваченого); повторний допит свідків та обвинувачених; очна ставка; пред’явлення для впізнання; відтворення обстановки й обставин події; освідування;

запровадження методики комплексного дослідження автотранспортних засобів, об’єктом якого є матеріальні носії інформації в системі: “автотранспортний засіб (агрегат

автотранспортного засобу) – документи, що супроводжують його експлуатацію”, а предметом дослідження є встановлення ознак злочину. Водночас необхідне удосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності експертно-криміналістичної служби МВС України щодо встановлення ознак кримінального походження при дослідженні агрегатів транспортних засобів, зокрема, щодо міжвідомчої взаємодії підрозділів Державтоінспекції, митних органів, прикордонників, низки недержавних організацій тощо. Очевидною є потреба у спеціалізації підготовки експертів з комплексних досліджень автотранспортних засобів, зокрема на базі вищих навчальних закладів МВС України. Для успішної реалізації заходів для організації і функціонування експертних підрозділів з комплексного дослідження автотранспортних засобів необхідне забезпечення їх доступу до автоматизованих баз даних “Угон”, “Автомобіль”, “Документи” та ін.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Петров С. Є. Слідчі ситуації початкового етапу розслідування та дії слідчого щодо їх вирішення при розслідуванні незаконного заволодіння транспортним засобом, вчиненим у формі розбою / С. Є. Петров // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. – 2005. – № 1 (23). – С. 211–216.
2. Петров С. Є. Особливості організації і тактики обшуку при розслідуванні незаконного заволодіння транспортними засобами / С. Є. Петров // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2006. – № 1. – С. 233–239.
3. Петров С. Є. Особливості проведення окремих слідчих дій у справах про незаконне заволодіння транспортним засобом / С. Є. Петров // Право і суспільство. – 2009. – № 3. – С. 127–133.
4. Петров С. Є. Призначення судових експертиз у справах про незаконне заволодіння транспортним засобом / С. Є. Петров // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 3. – С. 66–173.
6. Петров С. Є. Слідчі ситуації при розслідуванні незаконного заволодіння транспортним засобом, вчиненого у формі розбою / С. Є. Петров // Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих вчених : зб. наук. праць міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19–20 квіт. 2007 р.). – К., 2007. – С. 298–299.

АНОТАЦІЯ

Петров С. Є. Розслідування незаконного заволодіння автотранспортними засобами. – *Рукопис.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. – Київський національний університет внутрішніх справ. – Київ, 2010.

У дисертації узагальнено результати дослідження практики розкриття та розслідування незаконних заволодінь автотранспортними засобами. На основі аналізу теоретичних концепцій, законодавства та практики обґрунтовано класифікацію злочинів за кримінально-правовими та криміналістичними ознаками. Розкрито зміст основних елементів криміналістичної характеристики, виявлено та описано їх взаємозв'язки. Головною метою роботи є розроблення алгоритмів (програм) розв'язання тактичних завдань розслідування на початковому та наступному етапах, що зумовило розгляд проблем порушення кримінальної справи.

АННОТАЦІЯ

Петров С. Е. Расследование незаконного завладения автотранспортными средствами. – *Рукопись.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Киевский национальный университет внутренних дел. – Киев, 2010.

В диссертации обобщены результаты исследования практики раскрытия и расследования незаконных завладений автотранспортными средствами. На основе анализа теоретических концепций, законодательства и практики его применения обоснована авторская классификация данных преступлений, исходя из уголовно-правовых и криминалистических критериев. В основе этой классификации использованы следующие критерии: в зависимости от способа завладения автотранспортным средством выделены преступления, совершенные тайно; открыто; путем обмана и злоупотребления доверием; исходя из территориального признака деятельности преступных групп – преступления, совершенные группой межгосударственного уровня; межрегионального уровня; местного уровня; по признаку серийности – одиночные и серийные преступления; в зависимости от количества лиц, принимавших участие в совершении преступления – совершенные единолично; группой лиц; организованной преступной группой; в зависимости от характеристики места незаконного завладения автотранспортным средством – преступления, совершенные на открытой местности; с проникновением в помещение или другое

хранилище; по уровню профессионализма исполнителя – преступления, совершенные “профессионалом”; “любителем”; “дилетантом”. Предложенная криминалистическая классификация незаконного завладения автотранспортными средствами является основой для последующей дифференциации этих деяний и, соответственно, программ их расследования.